

DZĪVOJAM NO PROJEKTOS PIESAISTĪTĀS NAUDAS

Venerandas Stramkales ieguldījums zinātnē ir novērtēts ar daudziem valsts apbalvojumiem. Pētniece ar Atzinības Krusta diplomu, viņa to saņēma 2010. gadā.

Veneranda Stramkale ir visā Latvijā un īpaši Latgalē ļoti cienīta un mīlēta zinātniece un selekcionāre, Latvijā vienīgās linu šķirnes 'Viļāni' un kaņepju šķirnes 'Pūriņi' izveidotāja. Viņas darbs novērtēts ar vairākiem augstiem valsts apbalvojumiem, 2018. gadā V. Stramkale saņēmusi arī Sējēja balvu par mūža ieguldījumu lauksaimniecībā. Intervijā ar zinātņu doktori Venerandu Stramkali runājām par zinātnes svarīgumu jaunu šķirņu izmēģinājumos, pieskāriem valsts attieksmei pret zinātni, vērtējam zinošās pētnieces dibinātā un vadītā Latgales Lauksaimniecības zinātnes centra pētnieku veikumu, kā arī uzzinājām Stramkales kundzes nākotnes ieceres.

ULDIS GRAUDIŅŠ

– Kā patlaban Latgalē sokas lauksaimniecības zinātniekiem?

– Mūsu situācija Viļānos ir ļoti dramatiska, jo neviens neko nevēlas nokārtot. Deviņdesmito gadu vidū mums atņēma visu zemi. Vajadzēja dibināt savu uzņēmumu naudas piesaistei un nomāt zemi zinātniskajai un selekcijas darbībai. 2000. gadā izveidojām

SIA Latgales Lauksaimniecības zinātnes centrs (LLZC). Pēc pēdējās reformas 2016. gadā atstāja 3,6 štata vienības un pievienoja Agrāro resursu un ekonomikas institūta (AREI) Priekuļu Zinātnes centram. Tā rīkoties ieteica zinātniskās darbības starptautiskie vērtētāji. Zemi, kur notika laukaugu izmēģinājumi un selekcijas darbs, nodeva privatizācijai. Atceros, kad samaksājām maksājumus par elektrību, par siltumu un citus uzturēšanas

maksājumus, pāri nekas nepalika. Kā varēja atstāt veselu novadu bez zinātnes? Par zinātni tolaik nekas nebija skaidrs, tomēr pārcietām. Gribētu atrast spēkus, kas zinātnē atgūtu tai savulaik paņemto zemi. Patlaban nomājām 30 ha zemes par ļoti augstu cenu – 100–150 eiro/ha. Zinātnē tā ir liela maksa. Iznomātāju neinteresē, cik mēs varam nopelnīt. Zemi nomājam arī no Viļānu novada domes. Būsim drīz Rēzeknes novadā.

Ar ļoti lielu darba pieredzi, centīgi un apzinīgi darbojoties, zinātni Latgalē var noturēt. Naudzīgas nav, tas visvairāk bremsē darbošanos. Tā notiek visā valstī. Dzīvojam no projektos piesaistītās naudas. Šāda sistēma ir ļoti nepareiza. Projekts ir pa minūtem sadalīts, milzīgs darbs tajā ir jāiegulda, tāpēc neatliek laika sējumu kopšanai, fenoloģiskajiem vērojumiem, slimībām. Visu laiku jādomā par to, kas notiks, kad projekts beigsies, un jāuzvar konkursā par nākamā projekta īstenošanu. Aizvien gaidu, ka kāds atbrauks un novērtēs, kā sokas Latgales lauksaimniecībai.

Pētniekiem un selekcionāriem ir jārisina ļoti daudz samezglojumu. Nerunāsim par tiem, tas risinājumu nedos. Ir jāstrādā. Sezonas laikā ik dienu esmu uz lauka, un tas dod spēku. Ja nestrādātu, sen ar nūjiņu staigātu. Es tomēr uzturu sevi formā. Nesen gan uzklupa nepatīkamas veselības likstas. Tā dzīvē gadās. Esmu apņēmības pilna strādāt, ja man Dievs būs devis laiku. AREI vadītāja Ineta Stabulniece ir mums ļoti pretimnākoša. Mums nekas viņai nav iebilstams, tikai pateicības vārdi viņai par to. Agrāk tādu vadītāju institūtā nebija. Stabulniece saprot, ka neko attiecībā uz no mums paņemto zemi mainīt nevar. Nezinu, kam jānotiek, lai varētu ko mainīt.

– Tomēr, neraugoties uz jūsu iepriekš nosauktajiem sarežģītajiem darbošanās nosacījumiem, 2018. gadā pēc daudzu gadu neatlaidīga darba reģistrējāt linu šķirni 'Viļāni'. Jauna linu šķirne Latvijā nebija reģistrēta 84 gadus. Pērn reģistrējāt arī kaņepju šķirni 'Pūriņi' kā laukaugu ģenētisko resursu saglabājamo šķirni. Apbrīnojami un neticami!

– Esam izdzīvojuši un pierādījuši Latvijai, ka zinātnē ir vajadzīga. Zinātnes pienesumu ikdienas darbu veikšanā nākotnē vajadzēs vēl vairāk nekā patlaban. Dabas apstākļi mainās,

zinātnieki izmēģinājumos atrod konkrētajai vietai vispiemērotākās šķirnes. Lauksaimniecības universitāte sūta pie mums studentus praksē. Viņi to vēlas, jo zina, ka strādāju ar 20 lauksaimniecības kultūrām. Ir ko redzēt, un vajag redzēt, tāpēc rīkojam lauka dienas.

Lauksaimniecībā darbojos 56 gadus, zinātnē – 46 gadus. Visu mūžu Latgalē esmu saistīta ar liniem. Mana promocijas darba tēma arī bija lini. Agrāk sadarbojos ar Vissavienības linu institūtu. Tādēļ sāpēja sirds, ka pēc valsts neatkarības atjaunošanas linu rūpniecība iznīka, selekcijai nebija nozīmes. Visos zinātnes centros ar linkopību saistītos pētījumus pārtrauca. Linu selekciju likvidēja. Iemesls – nemaksāja atbalsta maksājumus. Nepalika nevienas linu sēkļiņas!

Cilvēki man prasīja – ko darīt? Es arī biju pārsteigta par valdības politiku – linus, kultūru, ko agrāk audzēja vairāk nekā 90 000 ha platībā un eksportēja, bija pieprasījums, ar visu cilvēki tika galā, pēkšņi vairs nevajadzēja. Es jau agrāk biju sākusi linu šķirnes selekcijas darbu. Nevarēju rīkoties citādi. Lini ir mana sirdslieta, daudzus gadus ar tiem darbojos. Saprotu to vērtību un svarīgumu Latvijas tautsaimniecībā. Domāju, vēl nemitīšu tos projām, iespējams, Dievs dos man

Kviešu sēklas. Notiek to dīgtspējas pārbaude.

V. Stramkales selekcionētās linu šķirnes 'Viļāni' sēklas.

iespēju tomēr selekcionēt Latvijas linu šķirni. Manu darbu vēlāk atzina, saņēmu nelielu atbalstu linu selekcijas materiāla novērtēšanai, veikumu arī starptautiski novērtēja. Šķirne 'Viļāni' ir iekļauta Eiropas šķirņu katalogā. Patlaban zemnieki, uzzinājuši, ka ir jauna linu šķirne, bez pārtraukuma zvana un interesējas, kad varēs pirkt sēklas. Viņi vēlas šos linus audzēt.

– Kā izdevās iegūt sēklas linu selekcijai?

– Linu institūtā Toržokā Krievijā man piedāvāja 40 Latvijas šķirņu paraugus. Biju bezgala laimīga! Par krieviem visādi izsakāties, tomēr zinātnieki ir īsti linu kultūras patrioti. Sadarbojāties arī ar ģēnu bankām citās valstīs. Es atvedu linu šķirnes uz Latviju, tās kalpoja kā ģenētiskie resursi, iesēju laucīņos, novērtēju vērtību. Krustoju tās savā starpā, ieguvu hibrīdus, atkal vērtēju. Beigās no viena labākā izveidoju linu šķirni 'Viļāni'. Patlaban uzturam šīs šķirnes izlases sēklkopī-

V. Stramkales dēls Aldis Stramkalis Viļānu zinātnes centrā cita starpā atbild arī par tehniskajiem jautājumiem. Ar viņa lielu ieguldījumu un radošu pieeju uzbūvēta ļoti ekonomiska graudu kalte.

bu. Iznāk, ka Krievija novērtēja Latvijas linus, saglabāja mūsu linu ģenētiskos resursus, Latvija nenovērtēja...

Padomju laikos vajadzēja audzēt Krievijas šķirnes. Tomēr man asinīs ir latvietes gēni. Ar atļautiem un neatļautiem papēmieniem daudzās gēnu bankās centros atrast Latvijas šķirnes. Agrāk Latvijā bija pieci linu pārstrādes uzņēmumi. Patlaban ir viens – SIA *Baltiks East Rēzeknē*. Tā īpašnieks Valērijs Šindlers pērk linus valstīs, kur vien tos var dabūt. Ražo linu virves, aukliņas, dziju, ēku siltināšanas materiālu, piedevas lopbarībai un citus

produktus. 99% ražoto produktu pārdod citās valstīs.

Gatavosimies linu sēklu pavairošanai, lai varam saimniekiem piedāvāt visaugstākās kvalitātes produktu. Visu laiku ir jādama par mūsu nepietiekamo zemes platību. Šķilbēnu pagasta ZS *Kotiņi* saimnieks Aldis Ločmelis, ja mums nebūs citas iespējas, jauno linu šķirni pavairo. Ar Aldi Ločmeli sadarbojos kopš pirmās darba dienas. Viņš brauca pie manis, skatījās visas šķirnes un tehnoloģijas, nopietni iedziļinājās lietās būtībā. Es braucu uz viņa saimniecību. Aldis ir ļoti izaudzis, viņš

Viļānu Zinātnes centrā uzbūvēta vienkārša, dažādām vajadzībām izmantojama siltumnica.

ir piemērs visai Latvijai, kā Krievijas pierobežā var lauksaimniecībā sasniegt augstus rezultātus.

– **Kāds bija ceļš līdz kaņepju šķirnes 'Pūriņi' reģistrēšanai?**

– Kaņepju šķirni 'Pūriņi' vismaz kopš 20. gadsimta divdesmitajiem gadiem audzēja Rūjienas novada piemājas saimniecībā *Pūriņu mežsargmājas*. Mēs šo šķirni neizveidojām, vien uzturējām un reģistrējām. Šķirnes audzēšanu veica izolēti no citām šķirnēm, tādējādi nodrošinot šķirnes īpašību saglabāšanu un tās piemērošanu vietējiem audzēšanas apstākļiem. Šķirnes pavairošanu veica, ik gadu pārsejot daļu no novāktajām sēklām. Kaņepes audzē, kopj, novāc, žāvē un ar rokām katram kaņepju augam atdala sēklas, kuras arī ar rokām atdala no lapām. Kaņepju audzēšanu, fenoloģiskos novērojumus veica bioloģijas zinātņu doktore Māra Vikmane. Iegūtās kaņepju sēklas deva mums.

Kopš 2008. gada šķirni 'Pūriņi' plaši pētīja LLZC dažādos starptautiskos un vietējos projektos. Kopš 2016. gada 'Pūriņi' izpēti veica AREI Laukaugu selekcijas un agroekoloģijas nodaļas Viļānu daļa. 'Pūriņi' ir iekļauti dažādos zinātnisko darbu pētījumos. Patlaban kaņepju šķirnes 'Pūriņi' galvenais izmantošanas veids ir sēklas, ko izmanto dažādu pārtikas produktu gatavošanai – kaņepju sviesta, eļļas un citu produktu. No kaņepju stiebrēm iegūst šķiedru, ko izmanto diegu, virvju gatavošanai, būvniecībā un papīra ražošanai.

– **Dažkārt dzirdami viedokļi, ka Latgalē zeme ir mazāk auglīga nekā citos novados, tāpēc graudkopība nebūtu jāattīsta. Cik pamatots ir šāds uzskats?**

– Latgalē ir attīstīta graudkopība. Tā ir viena no pamatkultūrām. Medību un atpūtas laukus ārzemniekiem Latgalē neveidosim. *Rēzeknes dzirnavnieks* agrāk piederēja zviedriem. Uzņēmuma vadītājs Latvijā bija Andris Sedmalis, viņa vietnieks bija Tjarve, latgalietis. Tolaik firma *Swalof Weibull*, patlaban tās nosaukums ir *Lantmännen Seed*, uzstāja, ka bez zinātnes graudu audzēšanu Latgalē attīstīt nevar. Dzirnavniekiem vajadzēja graudus, Sedmaļa izveidotais plāns attīstīja graudu audzēšanu. Sējām, izmēģinājām lauciņos dažādas šķirnes, radījām cilvēkiem rezultātus. Pārstrādātājiem vajadzēja noteiktas šķirnes. Tas bija pilnīgi jauns pavērsiens, jūtams grūdiens nozares izaugsmē un liels ieguldījums reģiona izaugsmē. Regulāri apbraukājām Latgales sēklu pavairošanas saimniecības, rīkojām semināru uz pavasara pusī, jūlija otrajās brīvdienās rīkojām lauka dienas, *kovids* patlaban šo pasākumu piebremzēja.

Patlaban arī viss notiek. Viļānos izmēģinām 21 kultūru, 194 šķirnes, 54 līnijas. Pie

mums šīs šķirnes izmēģina 15 sadarbības partneri, izpildām viņu pasūtījumus. Ir 40 lauka izmēģinājumi, liekam četrus atkārtojumus. Ir 398 varianti 1592 lauciņos. Tādiem kā mēs tas ir ļoti daudz. Esam septiņi darbinieki, kas vienā personā ir zinātnieki, pētnieki un strādnieki. Ikviens var veikt gandrīz visus darbus. Es esmu uzņēmies vadību. Mans dēls Aldis ir atbildīgs par tehnisko nodrošinājumu.

Aizvadītajā rudenī sējām 26 ziemas kviešu šķirnes. Četras firmas pasūtīja izmēģinājumus. Jauna, iespējams, perspektīva kultūra Latgalē ir ziemas mieži. Tiem pie mums ir apdraudēta ziemošana. Svarīgākais, ka šo kultūru var visagrāk kult. Patlaban izskatās, ka ziemas miežus Latgalē varēs audzēt.

Pēc zemnieku pieprasījuma sākām audzēt ziemas rapšus. Kurzemē tos audzē ļoti lielās platībās. Tas par kaut ko liecina. Mums ir iesētas 14 ziemas rapšu šķirnes. Lai rapšus saglabātu un aizsargātu no zvēriem, apkārt laukam 400 metru garumā uzslējām žogu.

Nodarbojamies arī ar bioloģisko lauksaimniecību. Cenšamies pārbaudīt šķirnes, dot ieteikumus, kuras šķirnes ir audzēšanai vispiemērotākās. Tas ir ļoti svarīgi. Sadarbībā ar AREI Priekuļu zinātnes centru Latgalē

vienīgie izmēģinām daudz kartupeļu šķirņu. Četras šķirnes izmēģinām bioloģiskajā laukā, desmit šķirnes – bioloģiskajā un konvencionālajā laukā.

Šajā gadā beidzās ES strukturālo fondu projekts atbalstam inovācijai lauksaimniecībā, kur izmēģinājām sojas piemērotību audzēšanai Latgalē. Mūsu darbinieks Arnis Justs par šo tēmu šajā gadā aizstāvēja maģistra darbu. Doktores grādu pērn novembrī ieguva mūsu pētniece Inga Stafecka-Morozova. Viņa Daugavpils universitātes Bioloģijas zinātņu nozares promocijas padomes atklātā sēdē aizstāvēja promocijas darbu *Šķiedras linu ģenētisko resursu rezistence pret slimībām – rezistences izvērtējums un uzlabošanas metodes*. Patlaban doktorantūrā mācās mūsu pētniece Kintija Pekša. Man maiņa ir sagatavota.

– **Kā vērtējat ES Zaļo kursu? Vai ir iespējams atteikties no glifosāta lietošanas un ar integrētās audzēšanas metodēm iegūt labas ražas?**

– Ir mums sasēti lauki, izmantojot precīzās, bezrašas tehnoloģijas. Ceturto gadu tās izmēģinām kviešu audzēšanā. Ar šo darbojas Aldis Stramkalis. Patlaban secinājums ir, ka ietaupās degviela un darbā pavadītais

laiks. Kultūra raža ir nedaudz zemāka, nekā strādājot ar tradicionālo metodi.

Man ir negatīva attieksme pret glifosāta izmantošanu. Graudus taču izmantojam pārtikā! Mēs Viļānos savos laukos glifosātu nelietojam. Var bez tā iztikt. Paredzu, ka glifosātam atradīs alternatīvu līdzekli. Firmas pielāgosies. Ķīmija ir smalka lieta, tāpēc saimniekiem iesakām, kā darboties ar bioloģiskajām metodēm. Redzam, ka daudzi bioloģiskie lauki nav kopti, tie neizskatās pārāk labi. Eiropas Savienība ir Eiropas Savienība, daudz pretim runāt nevaram. Esam tai pateicīgi par atbalstu mūsu izaugsmēi. Var par ES teikt, ko vēlas, tomēr šajā savienībā iestājāties labprātīgi. Kas mums nav pieņemams, to visaugstākajā līmenī var paust vien Karīņa kungs.

– **Jūsu kolēģi teic, ka 30 ha platība ir nepietiekama Latgalē pieprasīto laukaugu izmēģinājumu veikšanai. Cik daudz zemes vajadzētu Latgales saimnieku pieprasījuma labākai apmierināšanai?**

– Savulaik teica – Veneranda, neuztraucies, iedosim tev 50 ha. Mums ir 20 kultūras, ar 50 ha nepietiek. Vajag vismaz 100 ha. Jāveido augu maiņa. Patlaban zemi pārku par savu naudu, valsts naudu nedod. Zemkopības

ministrijas cilvēki nav slikti cilvēki, slikti ir likumi. Kā varēja Latgales novadu atstāt bez zinātnes?

Patlaban iznomātāji piedāvā AREI 1,75 ha lielu zemes platību. Viļānu domē atrodas iesniegumus. Zemes mērīšanas rezultāts gan katru reizi ir atšķirīgs. Ko tu padarīsi? Sarežģīta dzīve...

Zemes reformu Latvijā vajadzēja cilvēcīgi veikt. Vajadzēja Priekuļu zinātnes centram pievienot visus mūsu darbiniekus, nevis vien trīsarpus speciālistu. Mūsu bija vairāk nekā 10. Patlaban saprotu, ka perspektīva ir vien AREI, kas ir 2016. gadā no jauna izveidots institūts, sistēmā. *Velku* pamazām institūtā pārējos darbiniekus. Pērn AREI Priekuļu zinātnes centrs mums par darbu kopā ar nodokļiem samaksāja 65 396 eiro, LLZC darbu veikšanai ieguldīja 36 000 eiro. Vērā ņemami, ka ar mazajiem spēciņiem varam paveikt darbus, ko esam apņēmušies izdarīt.

Daudz esmu pārcietusi, lai varētu darboties zinātnē. Ar darbiniekiem esam kā ģimene. Mani atbalsta arī mana ģimene. Mans vīrs ir agronoms, zinātniskais asistents. Dēls Aldis ar izcilību beidza Latvijas Universitātē Fizikas un matemātikas fakultāti un grūtā

brīdī pievērsās lauksaimniecībai. Piebīdīšu, ka iztiekam bez aizdevumiem. Kredits ir kredīts, tas ir jāatdod.

– **Kādos virzienos Viļānos patlaban notiek selekcijas darbs?**

– Mans mērķis ir izveidot eļļas linu šķirni. Mūsu gēnu bankā patlaban ir linu sēklu šķirnes. Linsēklu eļļa ir ļoti veselīga. Somijā, piemēram, ir Linu institūts ar 300 darbiniekiem. Ļoti labi šī lieta ir nostādīta. Ikvienam Somijas skolēnam ik dienu dod vienu linu eļļas kapsulu, tādējādi nodrošinot vērtīgās neaizvietojamās taukskābes.

Rēzeknes linu fabrika 49 ha platībā audzē šķiedras linus. Tos pārstrādā arī uzņēmums pie Krāslavas. Vēl Preiļos ir ļoti laba linu pārstrādes iekārta. Īpašnieks to nopirka no Rūjienas linu pārstrādes rūpnīcas. Arī tā iesaistīsies darbā.

LLZC zinātnes gēnu bankā ir arī citu valstu linu šķirnes un linijas – pavisam 497 paraugi, tostarp 427 šķiedras linu un 70 eļļas linu paraugi. Linu šķirnes ir pārbaudītas un novērtētas. Šķirnes ar vērtīgām kvantitatīvajām un kvalitatīvajām īpašībām tiek izmantotas linu selekcijā. LLZC linu genofondā glabājam LLZC izveidotos 9865 linu hibrīdus un linijas. Latvijas gēnu bankā glabājas 123

repatriētās linu šķirnes un linijas, kā arī 33 LLZC izveidotās linu linijas.

Patlaban palīdzu arī lietuviešiem attīstīt viņu kaņepju šķirni. Agrāk šo kultūru Latvijā audzēja vairāk nekā 90 000 ha platībā. Visu ražu eksportēja. Patlaban kaņepju platības Latvijā nesasniedz pat 800 ha.

Latvijā ir izveidots Kaņepju un linu pārstrādes klasteris. Būs arī vēl viena jauna mūsu izveidota pārtikas kaņepju šķirne – tā būs vairāk sēklu šķirne. Mums vēl ir Latvijas vietējie kaņepju paraugi. Vērtējam un sējam tos, pavairojam. Nākamo kaņepju šķirni virziņu uz Eiropas katalogu. Tas būs ieguvums Latvijai. Ārzemēs tādu kaņepju kā mums nevienam nav.

Jaunais pētāmais paraugs augumā ir aptuveni 20 cm garāks nekā 'Pūriņu' šķirnes kaņepes. Man tas patīk. Pavairošu šīs šķirnes sēklas pie A. Ločmeļa. Viņš ir nopircis kaņepju sēklu lobītāju un domā, kā ražot produktu no kaņepju sēklu kodoliņiem.

Mani interesē zinātniskais un selekcijas darbs. Kad mani savulaik ievēlēja Rēzeknes novada domē un piedāvāja amatus, teicu – dzīvoju mierīgi un laimīgi, nekad neiešu projām no zemītes. Tā ir mana sirdslieta! Vecāki mani audzināja, lai kalpotu savai zemi, dzimtenei Latgalei. Tas nu tā – moto. **a**